

Disiplinlerarasılık ve Toplumsal Felsefe İkileminde bir Düşünür: Sencer Divitçioğlu

A Thinker in the Dilemma of Interdisciplinarity and Social Philosophy: Sencer Divitcioglu

A. Dinç Alada¹

Öz

Sencer Divitçioğlu, akademik tartışmalara Neoklasik iktisat eleştirisini, Sraffa'yı, Marx'ı ve Marxist iktisatı dâhil etmiştir. Formalizmi tereddütsüz sahiplenışı, iktisat eleştirilerinde kesinliği ön planda tutuşu nedeniyle, Marx ve Marxizm üzerine erken yazılarında toplumsal felsefeye açık tavrı zaman içinde ortadan kalkmıştır. İktisat, tarih, siyaset ve antropoloji bilimleri arasında modernite sürecinde ortaya çıkan ayrışmayı veri kabul eden ve bilimler arası yapay birleştirmeleri benimseyen disiplinlerarasılık anlayışına yönelmiştir.

Jel Kodları: B31, B40, B55

Anahtar Kelimeler: Formalizm, Disiplinlerarasılık, Sosyal Felsefe

Abstract

Sencer Divitçioğlu has included the critique of neoclassical economics, Sraffa, Marx and Marxian economics to academic debates. Due to his adopting formalism and his emphasis on precision in economics, his open attitude to social philosophy in his early writings on Marx and Marxism disappeared over time. He has turned towards interdisciplinarity which artificially brings together the social sciences that have been separated in the process of modernity.

Jel Codes: B31, B40, B55

Keywords: Formalism, Interdisciplinarity, Social Philosophy

¹ Prof. Dr., dincalada@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1648-0400. Her zaman olduğu gibi, bu yazımı da okuyup eleştiren eşim Adalet Bayramoğlu Alada'ya teşekkür ederim.

- I -

İktisat Fakültesi’nde Sencer Divitçioğlu’nu 1977 – 1981 yılları arasında tanıdım. Kendisinden aldığım hem lisans hem de lisansüstü dersleriyle hoca – öğrenci ilişkisini yaşama şansına eriştim. Fakülte ’de öğrenci ve akademik dostlarına kapısı daima açık olan odasında, akademik sohbetlerine tanık oldum, merakla sorduğum sorulara cevaplar buldum, yeni sorulara yöneldim. Neoklasik iktisat’a eleştirel yaklaşımı, Marx’a ve iktisadına açık ama eleştirel bakışı, biz öğrenciler üzerinde büyük bir tesir uyandırıyor. Salı günleri, Fakültedeki odası, dersleri akademik çölde bir vaha gibiydi.

Öğrenci, hocasını sever, ondan bilgi talep eder, kendi eksiklerini giderir, soru sorar, dinler ve adım adım hocasının da eksikliklerini görmeye, bu eksikliklerden kendi yolunu çizmeye çalışır. Biat değil, saygılı eleştiridir hoca – öğrenci ilişkisinin temeli. Eleştiriler bazen açık, çoğu zaman örtük, uzakta, kimseye fark ettirmeden kafanın içinde de yapılır. Bazen yazıya dökülür bazen de unutulur gider. Ancak makûs talihin içinde genel olarak ülkeye, özelde akademiye vurulan darbeden de payını alan Hocamızla birlikte bu renkli, doğurgan, geliştiren, kurumsallığı teşvik eden muhit dağıldı, savruldu. Sencer Divitçioğlu’nun akademik çizgisine eleştirel bakabilmek yine onun şahsiyeti ile ilgili olduğu kadar, bilimsel tavrı ile de yakından ilişkilidir.

- II -

Niye Sencer Hocayı toplum felsefesi² – disiplinlerarasılık³ ikilemi içine yerleştirdim? Hocanın disiplinlerarasılık gibi bir kaygısı, toplumsal felsefeye kapı aralamak gibi bir önceliği de hiç olmadı. Yayıncısı ve dostu [Sakallı] Sabit Bey’in dediği gibi “o tam bir bilim adamıydı”. Divitçioğlu’nun üzerinde emek verdiği iktisat, tarih ve antropoloji alanlarındaki tezleri, modelleri, soruları ve çözümlemelerinin, bütünleştirici bir toplumsal gerçekliğe odaklanan felsefe ile bağı kurulmadan, nesiller arası naklinin kolay olmayacağını zannediyorum. Althusser şöyle yazıyordu:

---

² Toplumsal gerçeklik ve onu oluşturan ekonomi, siyaset, hukuk ve tarih gerçekliğine felsefe ile bağını koparmadan bütünsellik içinde bakan anlayışta, sözü edilen gerçekliklere odaklanan bilimler arasında ayrışma sadece geçici soyutlamalar olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, ekonomi gerçeğinde diğer gerçeklik düzeylerinin (örneğin siyaset) konumları belirlenmiş ancak ayrıntılandırılmamıştır.

³ Disiplinlerarasılık; modernite süreci içinde ayrılmış ya da ayrıştırılmış bilimleri yapay olarak bir araya getirme çabasıdır.

“Doğru bir yol izlemek zorundayız; doğru yolu izleyebilmek için ‘hiçbir yere varmayan yolların yolu’ olan felsefeyi incelememiz gereklidir: Bir inceleme hatta bunun da ötesinde, hiçbir yere götürmeyen yol olarak felsefenin teorisi olmaksızın [bilimde, fakat hepsinden önce politikada] doğru yol bulabilmek imkansızdır” (Althusser, 2008: 50).

Sosyal bilimlerde disiplinlerarasılık yaklaşımının iki boyutu olduğu düşünülebilir: İlki, ‘olumsuz’ disiplinlerarasılık ya da iktisat emperyalizmidir (Fine & Milonakis, 2014: 318). Bu, kapitalizmin şekil değiştirmesine bağlı olarak geçirdiği evreler sonucunda, Marshall’dan günümüze anaakım iktisatın alet kutusu ve başlangıç varsayımlarının çizdiği yolda, iktisat biliminin ahistorik ve asosyal boyutları ile daraltılmış çerçevesinin diğer sosyal bilimlerin inceleme alanlarına doğru genişletilmesiyle ortaya çıkar. İkincisi ise, Ben Fine ve Dimitris Milonakis’in iktisat emperyalizmi karşısında dile getirdikleri ‘olumlu’ disiplinlerarasılıkta ifadesini bulur: “İktisadi olana odaklanan, ancak en başından itibaren toplumsal ve tarihseli de bilerek ve tam olarak içeren, yeni ve gerçekten disiplinlerarası bir ekonomi politik (...) iktisadı diğer sosyal bilimlere yaklaştıracaktır” (Fine & Milonakis, 2014: 318).

Anaakım iktisatına eleştirel bir pozisyon alınırken aynı anda, denge, optimizasyon, etkinlik, girdi-çıkıtı analizine ahistorik ve asosyal bir kapsamda ve matematiksel iktisatı yoğun bir şekilde kullanarak elde edilen yaklaşım ve tavır, iktisat ve sosyal bilimleri başlangıçta ayırıyordu. 1950’lerde yaygınlaşan bu tavrın, Sencer Divitçioğlu tarafından sahiplenilmesi, kendisinin hiçbir şekilde düşünmediği bir yönde gelişme kaydetti: “Piyasa bağlamından hareketle anaakım iktisat bireyin optimizasyon davranışını diğer ekonomik – sosyal problemlere de uygulayarak, piyasa – dışını, toplumsalı, sanki o da piyasa gibi hareket ediyormuşçasına içermeye başladı” (Fine, 2019: 136). Ona mal edemeyeceğimiz bu çelişkiye rağmen, Sencer Hocanın karşı karşıya olduğu asıl ikilem, “bir tarafta teknik ve matematiksel iktisat, diğer tarafta tarih (Akat, 2001: 51-52) olarak şekilleniyordu. Divitçioğlu’nu kendiliğinden disiplinlerarasılığa yönelten bir diğer faktörün de akademik – kültürel bir boyut olduğunu düşünüyorum. Onun, önce iktisata, sonra ‘ceberrut’ devletin kökenini anlamak üzere tarih ve antropolojiye yönelişi, hiç tarafı olmadığı halde, Weber ve Schumpeter’in hiçbir felsefi sorgulamaya girişmeden, (Alada, 2016: 20), sosyal bilimleri birleştirme çabasını, *Sozialökonomik*’i andırmaktadır.

- III -

Sencer Hoca'nın Marx'a ve Marksizme olan ilgisi, onu ister istemez Marx'ın toplumsal felsefesi ile de buluşturuyordu. Bu felsefe, *Kapital* okumalarında olduğu gibi *Grundrisse* okumalarında da ortaya çıkar. Ana hatlarıyla Marx'ın felsefesini yedi temada toplayabiliriz. Ontolojinin, etik ve epistemolojiye önceliği; toplumsalı oluşturan tüm düzeylerin tek, tek ama birbirleriyle ilişkili şekilde monist bir bakışla ele alınma gereği; ampirisizm ve idealizmin reddi ile öne çıkan "semptomatik ilişkisel ontoloji" (Durmaz, 2019) yaklaşımı; maddi koşulların belirleyiciliği ve önceliği; toplumu oluşturan ekonomi, siyaset, kültür, hukuk düzeyleri arasındaki ilişkilere odaklanıldığında, iktisadın görece belirleyiciliği yanında, ekonomizm tehlikesinin farkındalığı; titiz okumaların gösterebileceği gibi üretim tarzları geçişlerinde ileriye doğru atılacak adımlara büyük ilgi yanında dikkatli bir üsluba ve bakışa sahip olma gerekliliği; ekonomi politik eleştirisi üzerinden düşünce tarihçiliğinin, özel olarak iktisadi düşünce tarihçiliğinin önemidir. Bunları, Divitçioğlu'nun *Marksist 'Üretim Tarzı' Kavramı Devlet ve Artık Değer, Değer ve Bölüşüm* adlı eserlerinde genel hatlarıyla bulmak mümkündür⁴. Ancak Marx'ın felsefesini temel alarak ekonomi düzleminde 'dönüşüm sorunu' gibi konulara yönelmek yerine, bu kuramsal sorunları Marx'ın felsefesinden ayrı tutarak ele alma çabasının altında tartışılacak bir dizi etken aranabilir. Marksist bir iktisatı, sorunlarını ve düğümlerini çözerek geliştirme endişesinin Marx'ın özellikle *Kapital*'indeki ana tema ile uyumlu olmadığını, çünkü Marx'ın derdinin bir iktisat okulu kurmak değil, ekonomi politiğin ontolojik bir eleştirisini yapmak (Durmaz, 2019: 163) olduğunu kaydetmek gerekiyor. Ayrıca önümüze sadece *Kapital*'i de sersek, Marx'ın bu eserde analizini ve yaklaşımını ekonomi düzeyi ile sınırlı tuttuğu söylenemez. Devlet ya da siyaseti analizinden tamamen soyutlamadan ön odaklanma olarak ekonomiye yöneldiği, bunu da ekonomi politik eleştirisi üzerinden yaptığı bilinmektedir. Felsefesinin de gereği olarak, devlet gibi bir bahis hakkında, şimdilik kaydıyla üzerinde durulmasa da bazı örtük tespitler yapılmıştır (Poulantzas, 1978: 57; 71).

Kısaca, Divitçioğlu emek değer kuramı ve fiyat kuramı arasındaki geçişliliğe odaklanırken Marx'ın felsefesinin uzağına düşmekte, örneğin, dönüşüm sorununu 'kendi içinde bir soruna' dönüştürerek kolaylıkla Samuelson, Böhm-Bawerk ve hatta Sraffa'yı devreye sokarak

---

⁴ Marx'ın felsefesinin onu etkilemiş olduğu bir alan da Asya Tipi Üretim Tarzı tartışmalarıdır. Bu tartışmalar onu tarihe yöneltirken, topluma bir bütün olarak bakma gereğini de canlı tutarak bir tarih felsefesine yöneltmektedir.

çözümlemeye çalışmaktadır. Oysa bu sayılan düşünürlerin hiçbiri Marx'ın felsefesi ile örtüşen fikirleri bulunmamaktadır.

Divitçioğlu ikileminin bir diğer ayağı ise, onun bilime formel bakışından kaynaklanıyor. Formalizme hiç sorgulamadan başvuruyor⁵. Bu ısrarlı bakış onu örneğin, Neoklasik iktisat kuramını eleştirirken bile iktisat emperyalizmine giden yolu döşeyen taşların farkına varmamak gibi bir sorunla da karşı karşıya bırakıyor⁶.

Neoklasik okula karşı Ricardocu okul ve Marksist okul arasındaki⁷ karşıtlıklara, etkilenmelere, sorunlara yaklaşım tarzı Divitçioğlu'nun ilgisini, iktisadi düşünce tarihine taşıyor gibi görünse de aslında iktisat öğrenimini bu sorunlarla daraltan bir bakış öne çıkıyor. Dönüşüm sorununa 'mıhlanmanın' "kendiliğinden felsefesi" (Althusser, 1990) birbirlerinden ayrı ve kendi içinde birer gerçeklik olan Leibnitzian 'monad'lara kitlenmektir⁸. Bu kitlenmenin doğal sonucu dışarı ile ilişkilerin yok sayılması ya da sabit tutulmasıdır. Oysa Marx'a göre "nesnelere ya da kategorilere neliğini veren, içerisine girdikleri ya da sokuldukları ilişki(ler)dir" (Durmaz, 2019: 139). Divitçioğlu ise görünüş kategorileri olan fiyatlarla, gerçek varlık olduğunu düşündüğü emek değerler arasındaki bağı kurmaya çalışırken Marx'ın sağlığında yayınlamadığı *Kapital*'inin üçüncü cildindeki taslakların peşinden gitmiştir. Oysa, Marx'ın felsefesinin önemli yapı taşlarından biri olan çifte varlık (Doppelexistenz) (Durmaz, 2019: 136) kavramı ele alınmış olsa belki de fiyatların değerlere dönüşümü, sorun alanı olarak tanımlanmayabilirdi.

⁵ "Formelleştirilmiş bilgi sorunu, bilgiye ulaşmanın mümkün olup olmadığını, bilginin sınırlarını, bilginin kaynaklarını sorgulamayan, elde edilen bilginin menzil ve skalasını mesele edinmeyen bir yüzeyselliğe sahiptir" (Durmaz, 2019: 52).

⁶ Oysa İdris Küçükömer'in formalizmin kapanına kısılmış bir iktisat bakışı ile sınırlı kalmadan toplumsal gerçekliğe odaklanan felsefeye yönelişi bir yerde, Divitçioğlu'nu da etkilemiş görünüyor: "Zaman ve mekân içinde, toplumların bağrında farklı iktisadi ve toplumsal yeniden üretim koşulları geliştiğinden, nisbilik (belki de dengesizlik) kavramı, çağımızın pozitif bilimlerinde baş köşeye kurulduğu gibi iktisat biliminde de yerini almalıdır" (Divitçioğlu, 1994: 113). Ancak Divitçioğlu'nun felsefeye göz kırpan bu vurgusu bu satırlarla sınırlı kalıyor. Dupuit ile Deli Dumrul karşılaştırması günümüze de uyarlanabilecek yerinde mesajlarla dolu olmakla birlikte, düşünce tarihi merceği ile baktığımızda karşımıza yine bir ikilemi çıkarıyor. Ekonomi politığı, fiziko – matematiksel bilimler üzerine kurulu formel bir temel kazandırmaya çalışan ve 19. Yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren gelişen marjinalizmin kurucu düşünürlerinden olan (Boylan & O'Gorman, 2018) Dupuit'yi, despotik eğilimlere örnek olarak Deli Dumrul ile mukayese etmesi, formalizminin bir anti-felsefe olarak işlev gördüğü bir muhakemeye işaret ediyor.

⁷ *Değer ve Bölüşüm*'ün 1976 ilk baskısında, Neoklasik iktisat, Cambridge okulu sermaye tartışıklarının alt bölümünde yer alırken 1982 yılında yayınlanan *Üretim, Değer ve Bölüşüm*'de Neoklasik iktisat teorisi adeta terfi ederek, Sraffa Sistemi ve Marksist Okul'un önüne yerleştirilmiştir.

⁸ Divitçioğlu bir özeleştirisi olarak 2000 yılında kendisi ile yapılan sohbette "[yaptığımız işlerin] hepsi uyduruk, sanal bile değil. Olmayan sorunları çözmeye çalıştık" (Akat, 2001: 54) derken samimidir. Ancak fikir üretimi uzun süreli bir çaba ise yapılan hatanın teşhisi ve değerlendirilmesi de gerekliydi. Bu yapılamadı.

- IV -

Neoklasik iktisadın sınırlılıklarını Cambridge okulu eleştirileri ile çözümlenme, Marksist iktisadın sorunlarını da benzer bir formalizm⁹ içinde ele alma gayreti onu Marx'ın toplumsal gerçekliğe odaklanan felsefesinden uzaklaştırmıştır¹⁰.

Kişisel tarihinde iktisattan uzaklaşması onu tarihe ve antropolojiye yönlendiriyor. 'Ceberrut devlet'i anlama kaygısıyla geçmişe yönelişi ise bilimlere bakışındaki disiplinlerarasılığı güçlendiriyor.

Hocanın açtığı meraklı düşünsel yollar, renkli sorular, öğrencilerini hep heyecanlandırdı. İktisat Fakültesindeki kürsüsü, bugüne doğru bir gelenek oluşturamasa da iz bıraktı. Akademideki 12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte yaşanan dağılıp ve çöküşü sadece devletin siyasal çökertme mekanizmalarına bağlamak kolaycılık olur. Zira her çöküş, eğer arkasında durulan fikirler, kurumsal bilgi ve dayanışma belli bir düzeydeyse yeniden canlanmanın önünü açabilirdi. Oysa 'ceberrut' siyasal mekanizmalar ve akademiye uzantıları, Divitçioğlu'nun öncülüğünde gelişen Neoklasisizme eleştirel bakışı, Marx'ı ve Marksist iktisadı akademiye dahil eden kurumsallaşma çabasını gerilettiler ve savurdu. Söz konusu nüve halindeki kurumsallaşma ise halen ortaya çıkamadı.

---

⁹ Divitçioğlu'nun formalizmi onu pozitivistliğe götürmez, zira "pozitivistlikte tarihsel parantez yoktur. Tarih dışı bir gerçeklik kavrayışı vardır" (Durmaz, 2019: 79).

¹⁰ Marx'dan uzaklaşmak da her sosyal bilimcinin özgürlük içinde kullanacağı bir tavır olmakla birlikte burada bir başka sorunla karşılaşmaktadır. Bu uzaklaşmanın asli nedenleri üzerinde durulmalıydı. Divitçioğlu "Marx'a karşı ilk şüphe tarihi maddeciliğe karşı doğdu" (Akat 2001 : 55) derken bir düşünce tarihçisi titizliğinden uzak bir şekilde, tarihi maddeciliği doğrusal bir hatta değerlendiren yaklaşımın hatalı bir şekilde Marx'a ait olduğunu ima ediyor. Bu konuda farklı bir bakış için örneğin bkz., Durmaz (2019): 272n – 273n. Bu tespiti biraz daha ileriye taşırsak, formalizme kapanmanın felsefeye de kapıları sınımsız kapatmak anlamına geldiğinden, Sencer Hoca'nın iktisadi düşünce tarihçiliğinin gelişimine de set çektiğinden bahsedilebilir.

Kaynakça

- Akat, A. S. (2001) “*Sencer Divitçioğlu: Benim Derdim Bilinmeyen Şeyleri Çözmek*”, Cogito, No. 26.
- Alada, A. D. (2016) “Sosyal Bilimlerde Yeni Yaklaşımlar” konulu Cavit Orhan Tütengil Anısına, 7.12. 2014 tarihinde yapılan toplantıdaki konuşma, *İktisat Dergisi*, No. 533, Ocak – Mart.
- Althusser, L. (1990) *Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi*, Çev. Ömür Sezgin, Ankara: Verso.
- Althusser, L. (2008) *Lenin ve Felsefe*, Çev. E. Tulgar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boylan, T. A. & O’Gorman, P. F. *Philosophy of Mathematics and Economics: Image, Context and Perspective*, New York: Routledge.
- Divitçioğlu, S. (1971) *Marksist ‘Üretim Tarzı’ Kavramı, Devlet ve Artık Değer (İki Deneme)*, İstanbul: İÜİF Yayınları.
- Divitçioğlu, S. (1976) *Değer ve Bölüşüm*, İstanbul: İÜİF Yayınları.
- Divitçioğlu, S. (1982) *Üretim, Değer ve Bölüşüm*, Kırklareli: Sermet Arkadaş.
- Divitçioğlu, S. (1994) “*Ya da Dupuit mi, Deli Dumrul mu?*”, İdris Küçükömer Bütün Eserleri 6, Anılar ve Düşünceler, içinde, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Durmaz, M. N. (2019) *Marx’ın Yasaları: Onto – Epistemolojik Bir Okuma*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Fine, B. & Milonakis, D. (2014) *İktisat Emperyalizminden Acayip İktisada: İktisat ve Diğer Sosyal Bilimler Arasında Değişen Sınırlar*, Çev. Eren Kırmızıaltın ve Hüsnü Bilir, Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Fine, B. (2019) “Economics and Interdisciplinarity: *One Step Forward, N Steps Back?*”, *Revista Critica de Ciencias Sociais*, No. 119.
- Poulantzas, N. (1978) *Political Power and Social Classes*, Londra: Verso.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Politik Ekonomik Kuram Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Ethics Statement: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, Political Economic Theory has no responsibility and all responsibility belongs to the authors of the study.